

OKULDA "MESLEĞE YÖNELTME" ANLAYIŞININ GELİŞİMİ*

A.G.WATTS

Çeviren: Doç.Dr.Lütfi ÖZBİLGİN **

Okullardaki yönettme hizmetlerinin, öğrenciler için büyük önemi vardır. Bu hizmetler, öğrencilerin okul ve meslek seçiminde uygun tercihler yapabilmek için gerekli bilgilere sahip olmalarına ve bu bilgilerden en iyi biçimde yararlanmalarına olanak vermektedirler. Öğrencileri, ihtiyaçlarına cevap veren programlara yönettme- rek, eğitim etkinliklerinin verimini artırdıklarından, bu hizmetler aynı zamanda eği- timsiciler için de çok önemlidir. Bunun yanı sıra yetenekleri ve motivasyonları, kendi ihtiyaçlarına uygun düşen personeli bulmada, işverenlere yardım ederler. Nihayet bu hizmetler, kamu kurumları için de önemlidirler. Önceden belirlenmiş sosyal ve politik hedefler çerçevesinde, insan kaynaklarından en iyi biçimde yararlanmaya izin verirler.

Okullarda Mesleğe Yönettmenin Düzenleniş Biçimleri

Okullarda mesleğe yönettme hizmetlerini düzenlemenin genelde üç yolu vardır. Birinci, olarak mesleğe yönettme, okulun dışındaki uzmanlar tarafından yapılabilir. Bu uzmanlar, konuşma ve görüşmelerde bulunmak üzere okula gelirler, fakat bu görevi hep dışardan sürdürürler. İkinci durumda mesleğe yönettme, okulda bu iş için görevli uzmanlar tarafından yapılır. Bunların görevleri, bireysel yönettme ya- nında okula ve mesleğe yönettme de kapsar. Bazı ülkelerde bu görevler, deneyim- leri mesleğe yönettme üzerinde yoğunlaşmış uzman öğretmenler tarafından yerine getirilmektedir. Üçüncü durumda mesleğe yönettme tamamiyle okulla bütünleşebi- lir. Öğretmenlerin tümü ya da çoğunluğu, yönettme hizmetine katılmaya yüreklendi- rilir. Böylece farklı disiplinlerin öğretimi yapılırken, yönettme de bir yer ayrılmış olmaktadır. Bu sonucusu, doyurucu bir biçimde gerçekleştirilmesi kolay olmayan bir yaklaşımdır.

Mesleğe yönettme düzenleme modelleri, kesin olarak birbirinden ayrılmış değildir. Bu modellerde yer alan öğeler, çoğu ülkelerde birarada bulunabilmektedir.

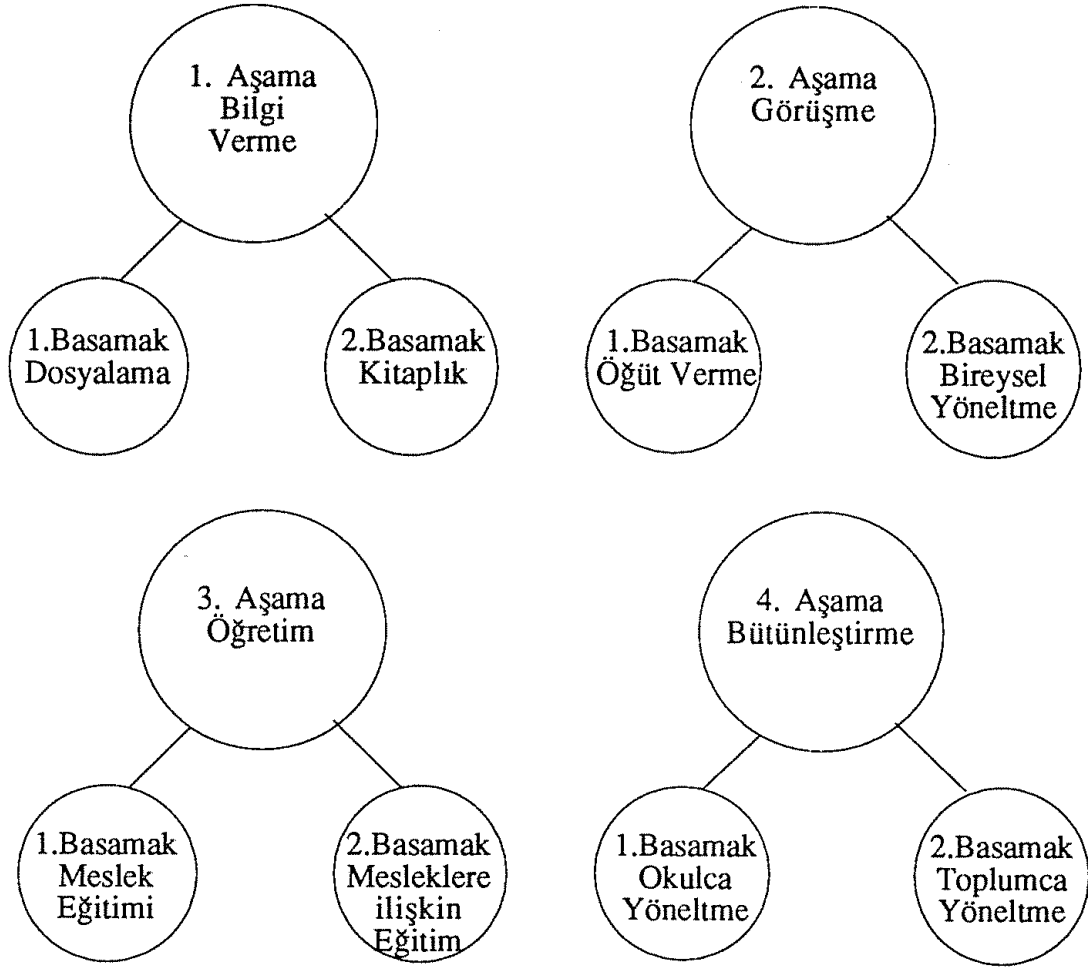
Örneğin İngiltere ve Galler Ülkesinde, bu üç modelden de öğeler yer almakta ve mesleğe yönettme, okulun dışındaki bir yönettme uzmanları, okuldaki uzman öğ- retmenler ve bir ölçüde de sınıf öğretmenleri tarafından yerine getirilmektedir. Ka- bul edilen model ne olursa olsun, mesleğe yönettme, okulun duvarlarının dışına ta- şacak ve gençlerin girecekleri iş dünyasının gerçekleriyle ilişkili olacak bir biçimde yapılandırılmalıdır. Bu durum sadece mesleğe yönettmenin düzenlenme bi- çimini değil, aynı zamanda onun doğasını ve görevini anlamayı da gerektirir.

Mesleğe Yönettme Anlayışının Gelişimi

Okulda mesleğe yönettme anlayışı, son yıllarda önemli ölçüde gelişmiştir. Bu gelişmeyi gösterebilmek için araştırmalara dayalı olarak ortaya konulmuş bir mo- del dört aşamalıdır. Herbir aşama da kendi içindeki iki basamağa ayrılmaktadır. (Bak. Şekil 1)

*Bu yazı, UNESCO'nun yayın organı PERSPECTIVES'in 68. sayısında yayınlanmıştır.

** Yıldız Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

Şekil 1. Okulda mesleğe yönlendirme anlayışının gelişimi.

Söz konusu modele göre okullar önce mesleklerle ilgili bilgi verme ile ilgilenmişlerdir. Bunun nedeni şudur: Eğer okul öğrenciye mesleklerle ilgili uygun bilgiler verebilirse, öğrenciler de bilinçli olarak ve etkili bir biçimde mesleklerini seçebileceklerdir. Modelde ilk aşamanın birinci basamağı "dosyalama" olarak adlandırılmaktadır. Burada kullanılan dökümanlar genellikle çok ilkeldir. Çeşitli işletmelerden ve diğer kurumlardan okula gönderilen tanıtıcı nitelikteki broşürler, çöp kutusuna atılma yerine bir dosyada biriktirilerek öğrencilerin yararına sunulmaktadır. Bu andan itibaren mesleğe yönlendirme ile okuldaki etkinlikler arasında bir ilişkinin kurulduğu kabul edilebilir. Zamanla okul, dosyada yer alan bilgileri daha ayrıntılı ve güncel bir duruma getirir ve öğrencinin aradığı bilgiye en kısa zamanda ulaşmasını sağlayacak biçimde onları sınıflamaya başlar. Böylece dosyalama basamağından "kitaplık" basamağına geçilmiş olur. Döküman toplamak gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü bilgiler toplanırken şu varsayımlardan hareket edilmektedir:

a-) Öğrenciler bu bilgiyi kullanabilmek için kendilerini teşvik edecek motivasyona sahiptirler.

b-) Öğrenciler bu bilgileri anlayacak güçtedirler.

c-) Öğrenciler bu bilgileri kişisel ihtiyaçları ile ilişkiye koyacak durumdadırlar.

Bu varsayımlardan bazıları doğru olmayabilir. Bu durumda öğrencinin başka yar-

dım biçimlerine ihtiyaç duyacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda okullar, birinci aşamadan uzaklaşıp, "görüşme" olarak adlandırılan ikinci aşamaya ulaşmışlardır.

Görüşme aşamasının birinci basamağı, "öğüt verme" işlemini kapsar. Yönelme uzmanı özellikle her öğrenciyle konuşur, bazı durumlarda testten yararlanarak onlar hakkında çeşitli bilgiler toplar. Sonuçta gence uygun düşecek çeşitli mesleklerle, bu bilgileri karşılaştırarak öğrenciye öğütler verir. Bu basamakta verilen öğütler ne kadar açık ve aydınlatıcı olurlarsa olsunlar, yine de şu soruların sorulması yerinde olur:

a-) Yönelme uzmanı, mesleğe yönelme hizmetlerinin çoğunda çalışmaların temelini oluşturan kısa süreli bir görüşme sırasında, öğrencinin bireysel niteliklerini doğru olarak tanılama kapasitesine sahip midir?

b-) Yönelme uzmanı iş dünyasını algılamada ne ölçüde objektif davranmaktadır?

Eğer genç meslek seçme kararını, bir başkasının verdiği öğütler üzerine dayandırıyor, bu kararı kendisinininki gibi algılamayacak, sonuçta seçeceği meslekte daha az çaba gösterecek ve daha az doyum elde edecektir. Diğer yandan, karar vermeyi gerektiren problemler ve onları çözüme kavuşturma biçimleri üzerinde fazla birşey öğrenmemiş olacaktır.

Yönelme uzmanının katı tavsiyelerinin ortaya çıkaracağı olumsuz durumlar, öğüt vermeye değil, fakat öğrenciyi merkez alan ve "bireysel yönelmeye" dayanan bir anlayışın önemsenmesine neden olmuştur. Bu andan itibaren yönelme sorumluluğunu üstlenmiş bulunan uzmanın görevi, genci şu ya da bu mesleğe yönlendirirken, öğütler vermek amacıyla onun bireysel niteliklerini tanılamak değil, fakat sunulan seçeneklerden ve gencin kendi oluşturduğu fikirlerden yararlanarak, gencin kendi kendine karar vermesine yardım etmektir. Buna göre yönelme uzmanının görevi, tanılamada bulunmaktan daha çok bilinçlenmeyi kolaylaştırmaktır.

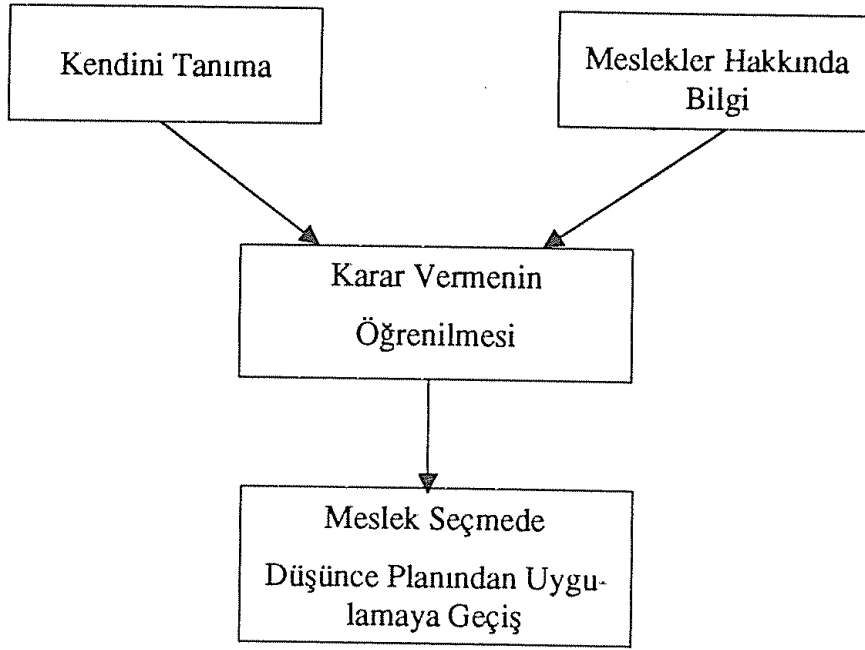
Kendisine sunulan farklı seçenekler hakkında fazla birşey bilmeyen bir öğrenciye öğüt verilebilir. Fakat kararını kendi kendisine vermesi istenen öğrencinin, bu farklı seçenekler hakkında yeterli bilgiye sahip olması gereklidir. Genç kavramsal bir sözlükten, değişik yaşantılardan ve karar vermesi için kendi yeteneklerinden yararlanabilmelidir. Bu kavramlar, yaşantılar ve yetenekler, sosyal olgunlaşma süreci çerçevesinde belli bir dereceye kadar kazanılmaktadır. Ginzberg, Super, Tiedeman ve O'Hara'nın araştırmaları, onların böyle kazanıldığını bize göstermektedir. Fakat bu süreç, önceden hazırlanmış programlarla kolaylaştırılabilir, hatta hızlandırılabilir. Bu konuya öğretim programlarında yer vermek, belki de eğitime düşen en önemli görevdir.

Eğitim kurumları, üçüncü aşama olan "öğretim" aşamasına geldikleri zaman önemli bir değişme ortaya çıkar. Bu aşamaya gelinceye kadar mesleğe yönelme, okul için sıradan, ikinci derecede önem taşıyan bir etkinlik olmuştur. Fakat okul mesleğe yönelmeyi, öğretim programlarının bir ögesi olarak düşünmeye başladığı zaman yönelme, okulun merkezî etkinliklerinin bir parçası haline gelmiştir. Böylece okul, temel hedeflerinden birinin, meslek seçmeye hazırlanan gençlere yardım etmek olduğunu kabul etmiştir.

Okullar bu problemle meşgul olmaya başladıkları zaman çeşitli meslekler hakkında haftalık konferanslar düzenleme işine girişmişlerdir. "Meslek eğitimi" olarak adlandırılan bu basamakta, okula yabancı kişiler her hafta, belirli bir meslek üzerinde konuşmak amacıyla okula davet edilmişlerdir.

Kendilerini ilgilendirmeyen mesleklerle ilgili konuşmaları dinlemekten sıkılan öğrencilerin bu durumu, okulu bir başka yaklaşım izlemeye yöneltmiştir.

Öğretim aşamasının ikinci basamağı olan "mesleklere ilişkin eğitim" basamağına ulaşmış çoğu okulda, uygulamaya konulan bir program, şu dört hedefi gerçekleştirme yöneliktir: (Bak. Şekil 2)

Şekil 2. Mesleklere ilişkin eğitimin hedefleri.

Birinci hedef, öğrencinin kendini tanımasına yardım etmektir. Öğrenci kim olduğu, kapasitesi, ilgileri, yetenekleri ve kişiliği, değerinin ne olduğu, sadece kim olduğu değil, daha sonra kim olmak istediğini bilme konusunda kendi kendisini sorgulayacaktır. Gençlerin içinde yaşadıkları çevrelerin farklı olması nedeniyle onlara, önceden belirlenmiş bir kimlik sunmamaya özen gösterilmelidir. Öğretmenler çoğu zaman öğrencilerinin okulu bitirdikten sonra ne kadar değişikliklerini görünce şaşkınlığa düşerler. İnsanların dinamik olduklarını bilmek ve kim olduklarını anlamaları konusunda kendilerine yardım etmek önemlidir.

İkinci hedef, mesleklerin mevcut olanaklarının bilinmesiyle ilgilidir. Çalışma dünyasının özellikleri nelerdir? Nasıl düzenlenmiştir? Değişik türden mesleklerin sağladıkları olanaklar ve doyumlar nelerdir? Ayrıca toplum, gençlerin gelişmesine olanak veren başka ne gibi avantajlara sahiptir? Denebilir ki, mesleklere ilişkin eğitim, sadece para kazanılacak işle ilgili değil, aynı zamanda evde, toplumda, boş zamanları değerlendirirken bireylerin üstlendiği rollerle de ilgilidir. Pek çok araştırma göstermektedir ki, çoğu insan asıl doyumlarını işlerinden değil, yaşamının diğer yönlerinden sağlamaktadır. Üçüncü hedef, karar vermenin öğrenilmesidir. Sunulan çok sayıda seçenekler karşısında, kendilerine uygun düşeni seçmelerine yardım etmek için öğrencilere, karar verme tekniklerini öğretmek sözkonusudur. Bunun için öğrencilere farklı karar verme biçimleri incelettirilecek, bilgi toplama ve işleme, seçenek çözümler bulma, sadece seçimin yerindeliğini değil, aynı zamanda yapılan seçimde başarıya ulaşma olasılığını dikkate alma öğretilecektir. Sonuncu hedef, meslek seçiminde düşünce planından uygulamaya geçişin öğrenilmesidir. Mesleklere ilişkin eğitim, sadece karar verme ile değil, aynı zamanda verilen kararın uygulanması ile de ilgilidir. Personel seçme görüşmelerine ya da aday olarak kendini tanıma biçimlerine hazırlık gibi somut ve acil konular üzerinde durulur. Okul ile meslek yaşamının ilk günleri arasındaki farklılıklar, değer sistemleri arasındaki farklılıklar, işyerindeki güvenlik sorunları gibi hususlar ele alınıp değerlendirilir.

Bugün çeşitli ülkelerde, bu dört hedefi gerçekleştirmeye yönelik özgün programlar uygulanmaktadır. Bu programların bir bölümü öğretimi içerir. Fakat daha başarılı olanları, küçük gruplarla çalışma, bireysel projeler, rol oyunları gibi aktif öğrenme tekniklerinden yararlanmaktadırlar. Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen simülasyonlarla, çalışma yerlerine yapılan çeşitli tür ziyaretlerle, çalışma yöntemlerinin gözlenmesi ya da gerçek iş yaşantısı ile öğrencilere çalışma dünyasının değişik yönlerine ait deneyimler kazandırılmaktadır.

Mesleklere ilişkin eğitim, okullarda yerini aldıktan sonra gençlere, meslek seçimine yönelik bilgilerin verilmesinde, bu tür eğitimin tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Bu konuda yararlı çalışmaların, çoğu zaman programın diğer kısımlarıyla tamamlanabileceği görüşü benimsendiğinden, örneğin coğrafya dersinde yerel endüstrinin yapısını inceleme, matematik dersinde maaş baremleri üzerinde çalışma, edebiyat dersinde kendini tanıma etkinliklerine yer vermeye başlanmıştır. Okul, uyguladığı öğretim programının dışında da yararlı etkinliklere yönelebilir. Okulda kurulacak bir fotoğraf klübü, üyelerine fotoğraf çalışmaları hakkında fikir verebilir. Toplum kalkınması çalışmaları, sosyal hizmet mesleklerinin özelliklerini tanıtabilir. Böylece mesleklere ilişkin eğitimin, okuldaki diğer etkinliklerden ayrı düşünülemeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Eğitim kurumları yöneltmede "bütünleştirme" yaklaşımını kabul ederek dördüncü aşamaya ulaşmışlardır. Yardım arayan öğrenci, sadece yöneltme uzmanına ya da mesleklerde uzman öğretmene başvuramaz. O, güvendiği kendisine yardımcı olabileceğini düşündüğü ve gerçekten yardım edeceğine inandığı kişiye başvurur. Çoğu zaman yöneltme işinde, resmî olarak görevli öğretmen ya da uzman değil, öğrencinin iyi tanıdığı ve kendisine yakın hissettiği öğretmenlerinden birinin katkısı sözkonusudur. Bu gibi durumlarda, yöneltme konusunda yetkili uzmanın herşeyi kendisinin yapmayı denemesi gerekmeyecek, onun rolü okul ortamında yapılabilecek uygun etkinlikleri araştırmak, onlar arasında eşgüdümü sağlamak ve bu etkinliklerin gerçekleştirilmelerini desteklemek olacaktır. Başka bir deyişle, yöneltme uzmanının, "şunu yapmayınız, zira bu benim alanımdır" demek yerine, mevcut etkinliklerini geliştirmeye ve eksiklikleri gidermeye çaba göstermesi gerekecektir. "Okulca yöneltme" basamağı olarak adlandırılan budur. Ancak çok sayıda öğrencinin ihtiyaç duyduğu yardımı okul içinde aramadığı durumlarda, bu bütünleştirme yaklaşımı, "toplulukça yöneltme" basamağından geçerek geliştirilebilir. Öğrenciler, okulun dışındaki tüm kaynaklardan yararlanırlar. Bu konuda özellikle ebeveynlerine danışırlar. Değişik ülkelerde, ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin meslek seçimi konusunda yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bu konuda en kuvvetli etkilemeyi yapanlar, mesleklere ilişkin eğitimden sorumlu öğretmenler ve diğer öğretmenler değil, ebeveynlerdir. Bu sonuçtan üzüntü mü duymalı, yoksa bunu değiştirmeye mi çalışmalıdır? Kuşkusuz bu tür sonuçların ışığı altında yöneltme personeli kendisini, endişe ve tehlikede hissetmektedir. Çünkü etkilerinin sınırlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aslında onlar, bu konuda endişe duymakta haksızdırlar. Yöneltme uzmanlarının, ebeveynlerin etkilerini azaltmaya çalışmak yerine, ebeveynlik rolünü daha iyi oynamaları, daha bilgili ve etkili olmaları için anne ve babalara yardım etmeleri yerinde olacaktır. Aynı zamanda işveren örgütleri, sendikalar, gençlik hizmetleri kuruluşları gibi toplumda gençlere yararlı olabilen diğer kişi ve kuruluşlara, gençlerin ilişki kurmalarını sağlamaları gerekecektir.

Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, mesleğe yöneltme uzmanının rolü, bir ansiklopedinin rolüne değil, telefon santralının rolüne benzemelidir. Çok miktarda bilgiyi toplayıp, onları topluca aktarmak yerine, yöneltme uzmanı görevinin, gençlere kendi ihtiyaçlarını belirlemede yardım etmek, sonra da bu ihtiyaçlarına cevap verebilecek kişileri, kaynakları ya da deneyimleri onlara tanıtmaktan ibaret olduğunu düşünmelidir.

Sonuçlar

Yukarda sunulan modelde, üç temel yönelimden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, öğrencilerin yerine karar vermekten vazgeçilerek, kararların gençlerin kendileri tarafından verilmesine yardım için çaba harcanmasıdır. İkincisi, mesleğe yöneltmeye okulda merkezî bir yer verilerek ve toplumla ilişkileri sürdürülerek, onun okulun dışında bir etkinlik olduğu düşüncesinden uzaklaşılmasıdır. Üçüncüsü ise sadece kendisine hizmet eden sistemler kurmak yerine, gençlerin kararlarını kendilerinin vermelerine uygun düşen başka sistemlerin kurulmasıdır.

Bu modele ilişkin olarak yapılan açıklamalardan, sözkonusu aşamaların zorunlu olarak belirtilen sıraya göre birbirini izledikleri, önceki aşamalar geçilmeden daha sonraki aşamalara ulaşılamayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu konuda okul, tersine bir yol izleyebilir, bazı aşamaları atlayabilir. Örneğin, "bilgi verme" aşamasından "öğretim" aşamasına, "görüşme" aşamasını atlayarak geçebilir ya da mesleğe yöneltmeye tüm öğretmenlerin katılması gerektiğini benimseyerek ve nitelikli bir uzmanın katkısını zorunlu görmeyerek "bütünleştirme" aşamasına doğrudan geçmeye çaba gösterebilir. Ancak "bütünleştirme" aşamasına çok çabuk geçmeyi denemek, tehlikeli olabilir. Tüm öğretmenlerin mesleğe yöneltme ile ilgili oldukları görüşünü kabul etmek kolaydır, fakat bunu etkili bir biçimde uygulamak zordur.

Mesleğe yöneltme okulda, önemli ve belirleyici bir yer işgal etmektedir. Eğitim sistemi ile ekonomik sistem arasında, öğrencilerin ihtiyaçları ile toplumun ihtiyaçları arasında, öğrencinin şimdiki durumu ile gelecekteki durumu arasında bir köprü oluşturur. Belki de bu kadar çok önemli bir konuma sahip olduğu içindir ki, rolü genellikle dar sınırlar içinde ele alınmıştır. Bu sınırlandırmayı haklı göstermek için bazen kullanılan argümanlardan biri şudur: Mesleğe yöneltme bireye, toplumun ve özellikle işverenlerin ihtiyaçlarını empoze etmekle görevlidir. Bu aslında doğru değildir ve mesleğe yöneltmenin bu biçimde algılanması için hiçbir neden yoktur. Aksine mesleğe yöneltme, eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası haline geldikçe, bu sistemi insancıl olmayan yönelimlerden kurtarmaya katkıda bulunabilecektir. Öğretim sürecinin ve içeriğinin uygunluğu, sosyal ihtiyaçlarla ilgili olduğu kadar bireylerin ihtiyaçlarıyla da ilgili olarak sürekli değerlendirilmelidir. Okulun en önemli işlevlerinden biri, bu değerlendirmeleri kendi başlarına yapmaları için gerekli bilgilerin, kavramların ve yeteneklerin kazanılmasında, öğrencilere yardım etmek olacaktır. Mesleğe yöneltme bu görevi yerine getirerek, formasyon içindeki birey ile onun üyesi bulunduğu toplum arasındaki dinamik ilişkiye önemli katkılar sağlayabilir.